

VÄSTERBOTTENS
MUSEUM

BYGGNADS-
ANTIKVARISK
RAPPORT

KULTURVÄRDEN I NYDALAOMRÅDET Umeå kommun

underlag till FÖRDJUPAD ÖVERSIKTSPLAN

INLEDNING

BESKRIVNING AV KULTURVÄRDEN

SAMMANFATTNING

FORNTID

OBRUKAD MARK

KUSTLANDSVÄGEN OCH VÄRDSHUSET CARLSLUND

BEBYGGELSE OCH NYODLING

Strombergs Nydala

Tomtebo Gård

NYDALA SOM VATTENTÄKT TILL UMEÅ STAD

STUGMILJÖ OCH FRITIDSOMRÅDE

KULTURVÄRDEN (LISTA)

BEVARANDE OCH UTVECKLING

STUGMILJÖN

ÖVRIGA KULTURVÄRDEN

BILAGOR

1. UTDRAK UR BYGGNADSINVENTERING 2009
2. SYNPUNKTER PÅ AKTUELLA FÖRSLAG (2009)

INLEDNING

Västerbottens museum gjorde i samband med inventeringen 2006 en kulturhistorisk bedömning av stugorna som indelades i tre olika klasser där klass I betecknar det högsta värdet. Klassificeringen (som var ett krav från uppdragsgivaren/kommunen) bygger dock främst på en exteriör besiktning där interiörer och faktabakgrund inte alltid hann kollats upp. Kompletteringar är därför önskvärda som kan medföra en del justeringar. I inventeringsrapporten anges också att det kulturhistoriska värdet ligger lika mycket i stugmiljön som de enskilda stugorna.

BESKRIVNING AV OMRÅDETS KULTURVÄRDEN

SAMMANFATTNING

Det vi idag känner som Nydalasjön hette tidigare Tavlesjön. Namnet kommer ifrån Tavle by (Innertavle) som sedan medeltiden haft sina skogsskiften på den östra sidan. Först de senaste 200 åren som Nydalaområdet tagits i bruk för fast bosättning.

Namnet Nydala härrör från det nybygge som landshövding Strombergs omkring 1800 lät anlägga på Anumarks kronomark strax norr om sjön. Först i början av 1900-talet togs området i bruk för fritidsändamål.

FORNTID

Människor har vistats i trakterna kring Nydalasjön redan under bronsåldern. Området låg länge under havsnivån men för ungefär för ca 3 -4000 år sedan började höjdpartiet mellan sjön och Tavleåns dalgång, liksom nuvarande Mariehem - Marieberg, stiga upp ovanför havsytan. Sjön hade då avsnörts från havet och en grund vik gick in vid nuvarande universitetsområdet och Mariehemsängarna. På höjdpartierna strax ovanför den gamla strandlinjen finns flera boplatslämningar och gravrösen. Sannolikt levde man mest på jakt, fiske och säljakt men vid arkeologiska undersökningar har även påträffats spår efter odling. I samband med övergången till kallare klimat ca 400 f Kr kan blev området mindre attraktivt för bosättning och det sker en avfolkning.

Bevarade lämningar:

Bronsåldersgravar på Mariehem (utanför planområdet)

Obrukad utmark

Efter en lång period av kallare klimat började omkring 500 e kr en mer fast bosättning etableras utefter västerbottens kuster. Bosättningen skedde främst vid åmynningar där man hade närhet till havets resurser och samtidigt tillgång till naturliga slätter- och betesmarker.

Vid Innertavle mynnade Tavleån ut i havet. Det gamla namnet (Tavla) som man tror betyder "hon som rinner långsamt och slingrande" har sedan gett namn åt såväl byn som den närliggande sjön (liksom även senare åt Tavlesjö ca 3 mil uppströms ån). Innertavle kom troligen till någon gång mot slutet av det första årtusendet e Kr. I skriftliga källor finns byn omnämnd sedan senmedeltiden (Yttertafle 1443, Taflae 1494, och Indertafflee 1543)

Området runt sjön bestod mest av bergiga och sankta skogsmarker som därför nyttjades som utmark av byarna i närheten. Längre saknades fasta ägo gränser och här kunde bönderna släppa får och getter fritt på bete. När skogarna skiftades på 1780-talet delades det nuvarande Nydalaområdet upp mellan Ön och Teg som fick ägor på västra sidan av sjön och Anumarks och Innertavles byar vars skogsskiften sträckte sig ner till den östra stranden.

Marken var frostlänt men med tiden skulle utdikningsföretag sättas igång (se Nydala)

Bevarade lämningar från denna tid:

Ängs- och slättermarker utefter Tavleån har nyttjats sedan medeltiden. Av 1543 års jordabok framgår att byborna i byarna Innertavle och Anumark hade sin ängsmark längs båda sidor av ån. Strandområdet kan därför behöva få ett visst skydd.

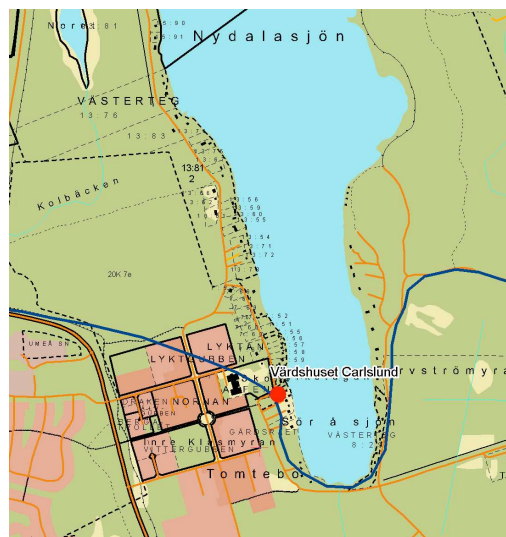

Del av Innertavle by med den hävdade slättermarken på båda sidor av Tavleån (Eniro flygfoto)

KUSTLANDSVÄGEN OCH VÄRDSHUSET CARLSLUND

På en karta från 1783 syns kustlandsvägens sträckning med vårdshuset Carlslund markerad

Kustlandsvägen och vårdshuset inritade på dagens ekonomiska karta

Kustlandsvägen kan liknas med forna tiders E4, även om färderna bara bedrevs med häst och vagn. Som vinterväg finns den belagd från 1500-talet och under 1600-talet gjordes den körbar även sommartid. Genom Umeå gick kustlandsvägen efter nuvarande Storgatan och vidare upp längs Ålidbacken, förbi Tavlesjöns sydspets och vidare mot Täfteå.

Gång- och cykelvägen mellan Tomtebogårds skola och äventyrslekparken följer kustlandsvägens gamla sträckning. Den går tätt intill sjöns södra strand och fortsätter upp längs den östra sidan förbi kyrkstugan. Vid den stora parkeringen går vägen vidare österut innan den ansluter sig till nuvarande Innertavlevägen bortanför koloniområdet. På vintern genade man förr över isen i Nydalasjöns sydligaste del. Nedfarten på västra sidan är fortfarande synlig söder om RBU-stugan. Vägen behöll sin sträckning fram till 1920-talet, då en rakare väg byggdes till Innertavle.

Vid Tomtebogårds skola låg i slutet av 1700-talet *vårdshuset Carlslund*, vars namn lever kvar i stadsdelsnamnen Carls hem och Carlshöjd.

Bevarade spår från denna tid:

Av Vårdshuset Carlslund syns idag inga rester. *Kustlandsvägens sträckning* finns däremot bevarad. Kustlandsvägen är en kulturhistoriskt värdefull lämning som saknar fornlämningarnas starka lagskydd men som betraktas som en bevarandevärd kulturlämning. Vägen har anor åtminstone sedan 1500-talet men troligen anlades den redan under medeltiden som rid- och gångstig.

Det är få sträckor i kommunen där kustlandsvägen fortfarande är bevarad i så opåverkat skick som här vid Nydalasjöns sydspets, från Kyrkstugan och vidare mot Innertavle. Längs vägen finns också *två gamla stenbroar* kvar. En av dessa leder vattnet från Lomtjärn vidare

mot koloniområdet.

Det är ett starkt önskemål att hänsyn tas till detta avsnitt av gamla kustlandsvägen så att nutidens människor kan uppleva dåtidens resväg. Tänk att Linné 1732 och ryska armén 1809 färdades här! Varför inte göra vägen till en sevärdhet?

Kustlandsvägens sträckning idag

Gammal stenbro under kustlandsvägen

BEBYGGELSE OCH NYODLING

Strombergs Nydala

I början av 1800-talet lät landshövding Pehr Adam Strombergs anlägga ett nybygge vid norra sidan av Tavlesjön. Han kallade det Nydala efter sina anfäders gods i Småland.

Nybygget insynades 1897 på Anumarks och Innertavles överloppsmark. 1821 fanns i runt tal 50 tunnland åkerlindor på myrjord samt en mangårdsbyggnad av furutimmer uppförd 1813 52 ¼ alnar lång (drygt 30 meter), fähus, tröskloge och tröskmaskin.

Denna modell av Folke Hübinette ger en uppfattning om de byggnader och vägar som fanns på Strombergs Nydala. (foto och text: Sällskapet P.A. Strombergs Vänner)

Behovet av nya odlingsmarker hade växt och Stromberg manade själv sina länsborna att utvidga åkrarna och utdika kärr och myrar för att minska frostrisken. På Nydala föregick han med gott exempel då han satte igång med att förvandla den sankta marken till en duglig åkermark genom ett gigantiskt utdikningsföretag. Det dröjde dock innan arbetet kom igång bl a beroende på överklaganden av kommissionen men också för att det visade sig omöjligt att här i länet få folk till ett så ovanligt och krävande arbete som att uppgräva 3-4 alnar djupa avloppsdiken. 1805 hade en byggnad uppsatts vid norra sidan av Tavlesjön och Stromberg hade avtalat med 2 gifta karlar att flytta dit med hustrur och dels påbörja arbetet, dels ha uppsikt över andra arbetare som skulle anställas. Till deras hjälp anlätades dalkarlar som kommit till Umebygden för att söka arbete och dikena blev grävda innan årets slut (år 1805).

Om Landshövding Strombergs anläggning Nydala heter det att det var det ”mest omfattande och målmedvetna nybyggnadsföretaget i hela socknen”

Baron Strombergs Husgrund och nyodlingar.

På denna bild får man en uppfattning om den anmärkningsvärda odlargärning som f.d. landshövding Pehr Adam Stromberg skapade efter att ha avsatts från sin post 1811. Arealen uppgick till mer än 100 hektar färdigställd odlingsmark och mer än 50 påbörjad nyodling.
(foto och text: Sällskapet P.A. Strombergs Vänner)

Stromberg avled 1838 och det stora hemmanet kom vid laga skifte 1857 att delas upp i flera jordbrukshemman

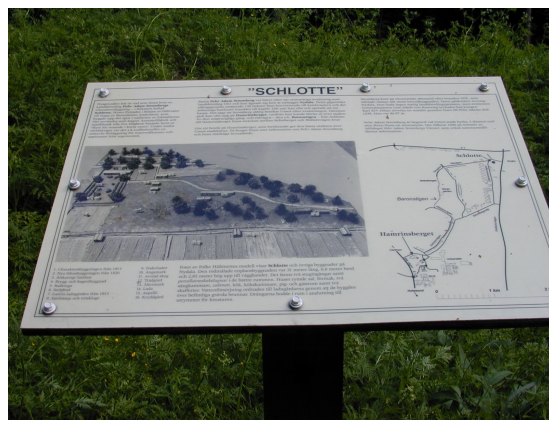
Fem bönder fick hemman på Strombergs gamla nybygge. Jordbruk bedrevs ända in på 1970-talet men år 1981 såldes jordbruksfastigheterna till Umeå kommun. Bebyggelsen på flera av gårdarna blev dock kvar av vilka den mest ansevärda gården idag kallas "Nydala Gård" och är belägen strax norr om "Slottet"

Bevarade spår:

Husgrunden till den 33 meter långa huvudbyggnaden som gick under namnet "Schlotte" är idag skyddad som fornlämning (Raä 333). Den är uppskyldad av Sällskapet PA Strombergs Vänner.

Husgrunden utgörs av en huggen stenfoot.

En informationsskylt är uppsatt invid grunden.

Avstyckade fastigheter med bevarad bebyggelse

På tre av de gårdar som 1856 avstyckades från Strombergs hemman finns ännu idag äldre bebyggelse som är av kulturhistoriskt intresse:

"Nydala gård", Nydala 1:40 (tidigare 1:37 och 1:6 "Boggs herrgård") strax norr om Slottet, på andra sidan Björnvägen. Manbyggnaden är nyrenoverad och i gott skick, gamla flygelbyggnaden med ladugård mm samt 8-kantig tröskloge i brukbart skick. En Timmerbod/vagnslider? vid cykelvägen står idag på kommunens mark, är i dåligt skick men kan vara ett intressant inslag i miljön för förbipasserande.

Nydala 1:17, Gårdsbebyggelse med vitrappad parstuga från 1800-talet samt två yngre uthus. Nyttjas ej idag? Ägare Umeå kommun?

Nydala 1:3, (f d 4H-gården)

Gårdsgrupp med parstuga från 1870-talet, ladugård 1890-talet, en loge, bagarstuga (?) och en ängslada.

Fd Nydala 1:43, timmerlada eller loge/ senare gäststuga Urspr 1800-tal, ombyggd, inte så högt kulturvärde men borde kunna nyttjas för allmänt ändamål.

Nydala Gård, Nydala 1:40

Nydala 1:17, bostadshus

Nydala 1:43, Timerlada

Stenmur

Ek. karta. Det låglänta partiet (gult) som sträcker sig ner till badplatsen överensstämmer i stort med Strombergs uppodlingar. Läget för Strombergs gård "Schlotte" är här markerad med en röd stjärna och de senare avstyckade gårdarna inringade med oval (Nydala gård) och rektanglar.

Tomtebo Gård

Stromberg hade också planer på att anlägga ett andra nybygge sydost om sjön och påbörjade också, med dalkarlarnas hjälp, att dika ut Stora Tavlesjömyren (delar av denna är idag koloniområde)

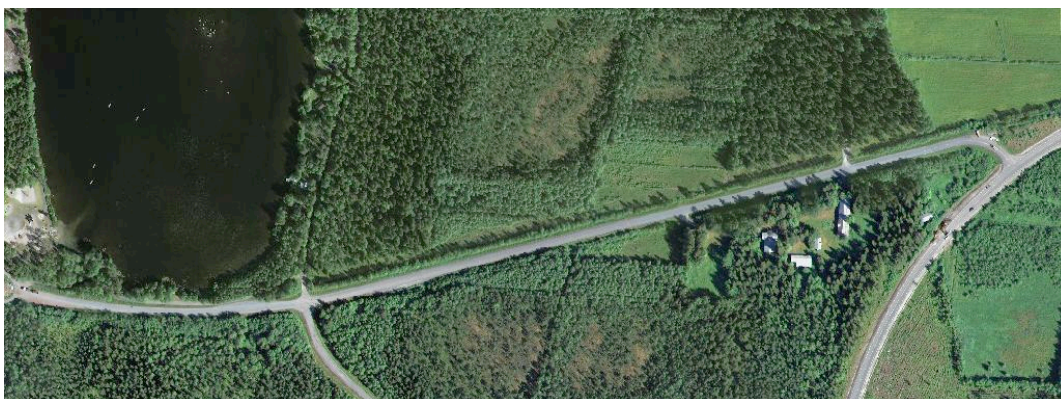
Projektet fullföljdes i stället av Axel Fredrik Oscar Cederberg, officer inom Kungliga Väg- och Vattenbyggnadsverket. Han kom senare att bli både riksdagsman och landshövding och han ritade även år 1877 den s.k. "Smörasken" Väst på stan i Umeå. I anslutning till nyodlingen byggde Cederberg upp den gård som fick namnet Tomtebo och som 1891 köptes av L. Kjellen, agronom och föreståndare för Yttertavle lantbruksskola. Gården kom senare att fungera som inackorderingshem för kvinnliga studerande vid lantbruksskolan.

Bevarade drag:

Fastigheten *Tomtebo 1:1*, som har gett sitt namn till stadsdelen, är en mycket intressant och genuint bevarad miljö. Tomten är idag starkt igenvuxen men byggnaderna i brukbart skick och består av ett boningshus från 1871 samt uthus, ladugård och bagarstuga från 1920-talet. Från kulturmiljövårdens sida finns ett uttalat intresse av att gården bevaras och möjligheter till hjälp vid upprustning är inte uteslutet.

Bostadshuset med sin fint utformade originalpanel, färgsättning och blåsta fönsterglas har ett högt kulturhistoriskt värde.

Flygfoto (eniro)

NYDALASJÖN SOM VATTENTÄKT TILL UMEÅ STAD

Fram till 1890-talet tog Umeborna sitt vatten ur brunnar. Vattenkvaliteten blev dock sämre och stadsborna började tvingas att köpa dricksvatten från ortens bönder. Dessutom krävde brandförsvaret ökad tillgång till vatten. 1897 beslutade stadsfullmäktige att ta vatten från den närbelägna Tavlesjön. Med hjälp av en dammanläggning dämdes vattennivån ca 1 meter och ett sandfilterverk anlades vid sjöns västra strand. Härifrån handgrävdes ett dike i vilket vattnet fick rinna med självtryck ända bort till Hamrinsberget där en reservoar byggdes som rymde 750 kbm. Projektet blev emellertid inte så långlivat. Allteftersom stadens befolkning växte och volymen från Tavlesjön var begränsad, och vattenkvaliteten dessutom inte visade sig vara tillräckligt god, ersattes vattenledningen från Nydala redan 1913 med ett nytt vattenverk byggdes vid Piparbölesjön.

Bevarade spår:

Rester av filterbassänger (se G Norstedts inventering 2007)

En stig längs vattenledningens sträckning (från stranden rakt VSV till Kolbäcken)

Filterstugan, ombyggd och utbyggd till sommarstuga (foto se Västerbottens museums inventeringsrapport 2006)

Rester efter dammen och dammvallen (foton nedan)

Rester efter dammen och dammvallen är fortfarande synliga i terrängen.

Filterstugan med senare tillbyggnad, stuga 46

STUGMILJÖ OCH FRITIDSOMRÅDE

Bakgrund

Nydala är Umeås äldsta och bäst bevarade område med sommarstugebebyggelse. Stugorna representerar folkhemmet och en tid då samhället utvecklades och vanligt folk fick möjlighet till semester. De är därmed ett minnesmärke över en viktig epok i 1900-talets socialhistoria. Att tomterna i de flesta fall arrenderades har hållit tillbaka en utveckling som på många andra håll resulterat i att stugområden helt förvandlats till permanentbebyggelse. I Nydala har den gamla stugmiljön fortfarande behållit en genuin karaktär, något som bör vara värdefullt att bevara också till kommande generationer.

Regementet I 20 förlade ofta sina övningar till Nydala och använde sommartid sjön som badsjö. På 1920-talet började även andra umebor att söka sig hit för att bada och 1930 uppfördes bryggor och badhytter.

Samtidigt började också några stugor att byggas nära badplatsen vid den nordöstra stranden. De första tillkom redan 1918 och 1919 och ytterligare några byggdes under 20-talet. Även i södra änden av sjön började stugor uppföras under 1920-talet i nära anslutning till kustlandsvägen.

De första som byggde stugor var militärer, lägre tjänstemän och arbetare från staden. Tidigt fanns också en koppling till idrottsrörelsen och flera av stugägarna var aktiva i IFK Umeå.

Stugorna byggdes på mark som tillhörde hemmansägare i Nydala och Västerteg. På den östra sidan tycks det varit vanligt att man genom överenskommelse med markägaren fick nyttja en remsa av stranden utan att det för den skull styckades av någon tomt. I ett relativt tidigt skede kom dock staden att börja köpa in mark och arrendekontrakt upprättades med stugägarna.

Stugområdet utökas

Under 1930- talet ökar stugbyggandet. Familjer kunde gå ihop om en stuga eller också byggde man intill varandra. På så sätt bildades med tiden en intim och trivsamt miljö som präglades av mycket umgänge grannar emellan. Man besökte sin stuga så ofta man kunde, inte bara sommartid utan stugorna var, precis som hela området på och vid sjön, flitigt utnyttjat året om, inte minst vintertid då skidåkning och skridskoåkning på isen var ett vanligt nöje.

Krav på tillgänglighet för allmänheten - rivningsbeslut

Under decennierna som följde skedde en mer eller mindre okontrollerad ökning av stugbebyggelsen. För att hantera läget upprättades 1954 en byggnadsplan. Vid denna tid tänkte man sig fortfarande att stugbebyggelsen kunde vara kvar och en del ombildades även till permanentbostäder men i samband med att nya stadsdelar Mariehem och Tomtebo

planerades och staden kom allt närmare och bedömdes att området kring sjön skulle komma att behövas för det rörliga friluftslivet och att stugorna på sikt skulle tas bort.

Stugmiljön ett allmänintresse

Sedan kommunen 1983 beslutade att stugorna skulle rivas har antalet successivt minskat till ungefär hälften från som mest 141 stugor till dagens 64 (uppgift från 2007)

På senare år har allt fler från allmänheten som vistas i området börjat uppleva stugorna som värdefulla inslag i miljön och att de därför borde få finnas kvar.

Politiker beslut om kulturhistorisk inventering och bevarande

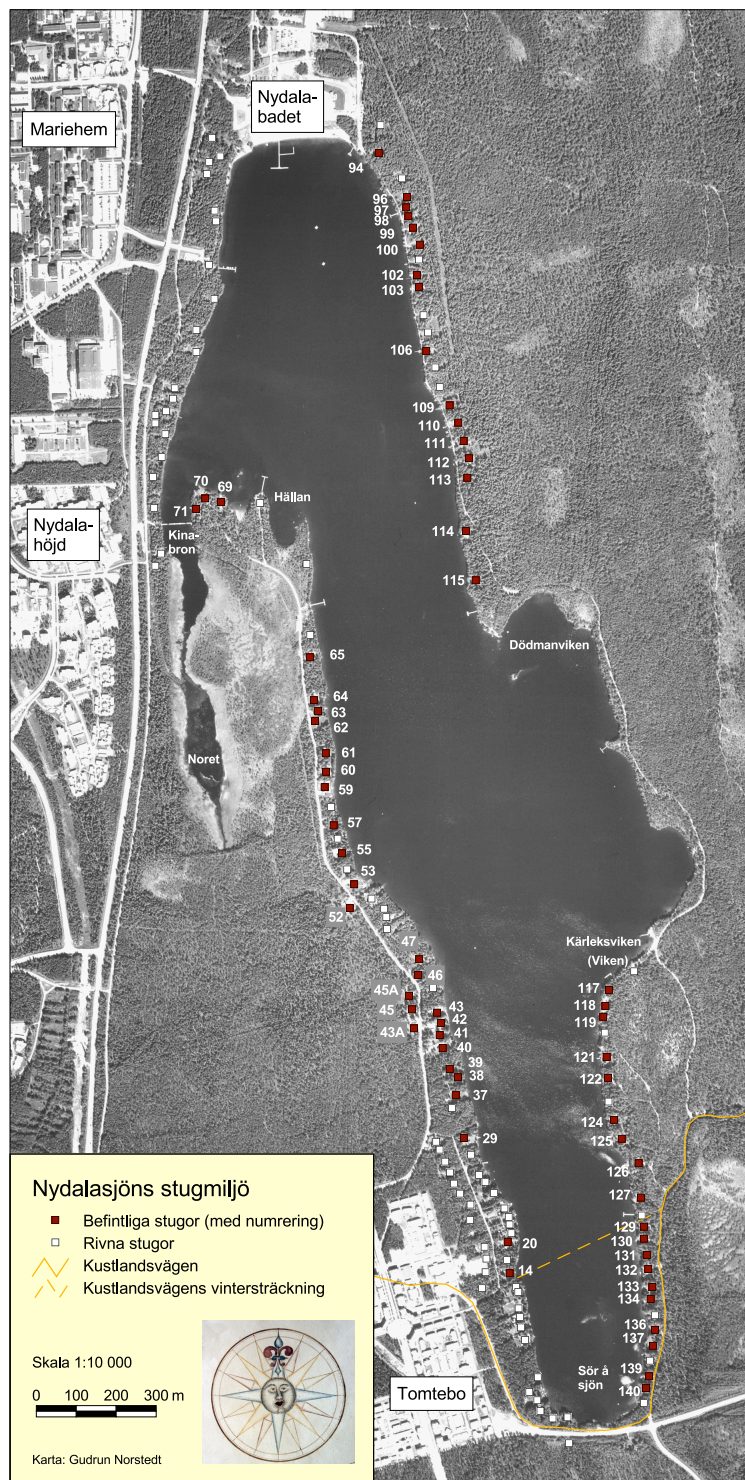
Kulturhistorisk inventering 2006

På uppdrag av Umeå kommun utförde Västerbottens museum under 2006 en *kulturhistorisk inventering* av stugorna runt Nydalasjön. Enligt önskemål från uppdragsgivaren gjordes en klassificering där klass I och II bedömdes som mest bevarandevärda utifrån ett kulturhistoriskt perspektiv men utan någon närmare bedömning av det tekniska skicket. I klass III återfinns stugor som blivit renoverade eller moderniserade så att själva ”stugkänslan” gått förlorad. Stugor som nybyggs eller ombyggs helt för permanentboende har inte alls värderats eller klassats.

I inventeringsrapporten anges dock att det kulturhistoriska värdet ligger lika mycket i stugmiljön som de enskilda stugorna. Då bedömningen baserar sig på en relativt snabb och ytlig besiktning av stugorna och den exteriöra miljön kan ytterligare kunskapsinsamling med avseende på interiörer och stugornas tillkomsthistoria vara ett önskvärt tillskott som även kan komma att nyansera och komplettera bedömningen.

Stugområdets tre delområden

- 1 Den nordöstra delen, från Nydalabadet och campingplatsen (First Camp) och söderut. Detta är det äldsta området med stugor uppförda från 1918 och framåt till 1940-talet. Här finns idag 16 stugor. Av dessa har 9 st klassats som klass I och 8 st klass II.
- 2 Den sydöstra delen, från Kärleksviken till sjöns sydspets. Stugorna är uppförda under 1920-1930- och 1940-talen. Här finns 19 stugor, varav 10 st klass I, 4 st klass II, 3 st klass III samt 1 st oklassad (KFUM)
- 3 Sjöns västra del, från äventyrslekplatsen till Kinabron. Stugor uppförda under perioden 1930-1960 (undantaget Filterstugan som är äldre). Här finns 29 stugor, varav 6 st klass I, 10 st klass II, 7 st klass III och 6 st är oklassade (permanentbostäder).

Sammanfattning och slutsatser

Hela stugmiljön måste betraktas som en värdefull kulturhistorisk miljö

Den kulturhistoriska värderingen av de enskilda stugorna och indelningen i olika klasser innebär en sammanvägning av olika värdekriterier där ett tidstypiskt bevarat utseende varit överordnat.

Även miljön kring stugan, dvs tillhörande uthus och tomtens utseende, har spelat viss roll vid värderingen.

Stugans tekniska skick har endast behandlats översiktligt och har inte haft avgörande betydelse för värderingen

stuga 106

KULTURVÄRDEN

Fornlämningar och kulturminnen från förhistorisk tid till medeltid

Gravrösen mm från bronsålder (inom eller gränsande till planområdet)

- Raä 335 på Lillberget söder om Tomtebo Gård
- Raä 336 sydväst om sjön
- Raä 425 Mariehem, vid förskolan, norr om Mariehemsvägen
- Raä 16 Mariehem vid f d SR, vårdobj 41 (utanför områdesgränsen)
- Raä 92 Mariehem LillJansberget, vårdobj 42
- Raä 93 Mariehem LillJansberget

Gropar i klapperstensfält nordväst och nordost om badplatsen

Kustlandsvägen med bevarade stenbroar

Betes- och slåttermark vid Tavleån ?

Nyodling, bevarad bebyggelse och kulturlämningar

”Slottet” lagskyddad fornlämning (Raä 333)

Grunden efter huvudbyggnaden från 1813 på Strombergs nybygge Nydala
Byggnaden var omgiven av trädgårdsodlingar som borde undersökas mer – skyddas?

”**Nydala gård**”, Nydala 1:40 (tidigare 1:37 och 1:6) med äldre manbyggnad, ladugård, 8-kantig tröskloge samt timmerbod.

Nydala 1:17, gårdsbebyggelse med vitrappad parstuga från 1800-talet samt två yngre uthus.

Nydala 1:3, (f d 4H), gårdsgrupp med parstuga från 1870-talet, ladugård 1890-talet, loge, bagarstuga (?) och ängslada.

Nydala 1:43, timmerbod/ gäststuga

Tomtebo 1:1 ”**Tomtebo Gård**, med bostadshus från 1800-talet och yngre ekonomibyggnader.

Husgrunder efter rivna fastigheterna Nydala 1:43 och 1:44. Skydd ?

Stenmurar och odlingsrösen Dessa finns på flera ställen, särskilt kan nämnas den välbyggda stenmur som löper norr om det gamla Nydalahemmanet. I skogsområdet på östra sidan av sjön finns ett gränsröse som är inprickat på museets fornlämningskarta. Skydd ?

Rester efter vattentäkten 1898-1913

Rester efter dammvallen

Filterstugan, ombyggd och utbyggd till sommarstuga

Rester av filterbassänger

Stig längs vattenledningens sträckning (från stranden rakt VSV till Kolbäcken)

Stugmiljön och enstaka särskilt värdefulla stugor

Enligt byggnadsinventering 2006,

(Obs att klassindelning I-II-III kan behöva uppdateras och justeras)

BEVARANDE OCH UTVECKLING

Vilka förändringar tål kulturmiljön

Kan området utvecklas utan att områdets kulturvärden förloras?

STUGMILJÖN

På den västra sidan av sjön är stugmiljön idag starkt förändrad, i synnerhet strandremsorna i nordväst och sydväst där många stugor har rivits och bebyggelsen från Mariehemshållet, Universitetet och Tomtebo tränger på och gör att miljön inte längre känns särskilt fridfull och idyllisk. Längst i sydväst har också flera stugor byggts om eller ersatts med nyare villor som nyttjas som permanentbostäder.

Enstaka äldre stugor med bevarade karaktärsdrag kan dock vara värda att bibehålla som representanter för en viss epok eller byggnadsstil även om närmiljön är ”förlorad”(t ex nr 20 som lyfts fram i museets inventering).

Stugan närmast Kinabron är också ett exempel på att en stuga kan ge hela miljön ett mervärde. Längre söderut längs denna sida finns också sträckor som bevarats relativt intakta.

På den östra sidan är stugmiljön ännu till större delen opåverkad. Här har den gamla idyllen bibehållits även om ljuden och ljusen från badplatsen i norr och det Tomtebo i söder då och då gör sig påminda.

I nordöst, som också är den äldsta delen, har visserligen ett antal stugor rivits men ändå inte fler än att miljön upplevs som sammanhängande. Att stugorna här och där ligger lite glesare behöver inte heller påverka den historiska trovärdigheten eftersom stugorna tillkommit efterhand och inte alltid låg så tätt inpå varandra. Att fler stugor rivs i detta område vore dock mycket olyckligt. Här utgör stugorna inte heller någon större olägenhet för det rörliga friluftslivet och allmänhetens tillgång till stranden eftersom tomterna inte går ända ner till vattnet.

I sydöst går stugtomterna ända ner till vattnet vilket gör att miljön känns mer privat och mindre tillgänglig – vilket dock till en del uppvägs av att några rivningstomter skapat luckor där alla har möjlighet att komma ner till vattnet – samt att Kyrkstugan med sin servering och badplats lockar till sig allmänheten. Hit går det också att komma fram med bil.

En möjlighet i framtiden kunde vara att strandremsan längs vattnet görs tillgänglig för allmänheten, som promenadväg, utan att stugorna och stugmiljön för den skull skulle behöva lida någon större skada.

Framtida nyttjande av stugorna

Flertalet stugor har byggts av enskilda personer och familjer vilket har satt sin prägel på husens byggnadsstilar liksom tomternas utformning och skötsel som på så sätt fått en personlig karaktär fylld av omsorg om den egna stugan. Vi ser det dock inte som uteslutet att

stugorna, eller vissa stugor, skulle kunna drivas i någon slags gemensam regi, föreningar, vandrarhem el dyl – om detta är en förutsättning för stugornas bevarande. En jämförelse kan t ex vara *de Norrländska kyrkstäderna* med sina kyrkstugor som ursprungligen var enskild egendom (som lösöre) men på kyrkans mark och regleringar. Idag finns exempel på att kommunen helt tagit över ägandet (Vilhelmina) men också att stugorna behållits i privat ägo men att marken är arrenderad.

Framtida bostadsområde ?

Stugmiljön vid Nydala är mycket värdefull ur flera aspekter, historiskt, kulturhistoriskt men också upplevelsemässigt för de som vistas i området och använder det som rekreation, såväl de boende som allmänheten.

För att göra miljön rättvisa är omgivningarna skogsområdet strax ovanför ovärderligt. Detta område är också nära förknippat med stugorna och deras nyttjande, närheten till skogen har troligen varit lika viktig som närheten till vattnet. Här har man strövat och plockat bär och skogen utgör också det skydd som har gjort att man känt sig avskärmad från stadens jäkt och larm, mitt ute i naturen även om det bara varit fråga om några kilometer till stadsbebyggelsen. En stugmiljö som denna hade aldrig uppstått om det legat annan bebyggelse strax intill.

En kulturhistorisk bedömning måste bli att stugmiljö skulle lida en stor skada om bostadsbebyggelse skulle komma att uppföras inom synhåll eller räckhåll. Mycket av poängen skulle då gå förlorad.

ÖVRIGA KULTURVÄRDEN

Kustlandsvägen är ett värdefullt inslag i miljön, såväl själva sträckningen i sig men också karaktären, asfaltering eller breddning bör därför undvikas. Upplevelsen av den gamla vägen kommer också mest till sin rätt om den får fortsätta att gå genom obebyggda marker men även i närheten av bebyggelse har den sitt berättigande. Informationsskyltar uppsattes på lämpliga ställen.

BILAGA 1

Utdrag ur Kulturhistorisk inventering 2006
Västerbottens museum

KULTURHISTORISK BEDÖMNING

Trots att många stugor har rivits upplevs de kvarvarande stugorna fortfarande som en sammanhängande miljö av stort kulturhistoriskt värde. Att peka ut vissa stugor eller delar som mer värdefulla än andra har därför varit en grannlaga uppgift. Man kan dock konstatera att stugorna på den östra stranden i allmänhet är äldre och även mer ursprungligt bibehållna än de på den västra stranden. Längs den nordvästra stranden och delar av den sydvästra har också rivningarna genomförts mer konsekvent. På västra sidan finns också ett antal stugor som ombyggt till, eller ersatts med, permanentbostäder. Dessa har vi inte värderats eller klassats kulturhistoriskt utan endast sådana stugor som definitionsmässigt är att betrakta som fritidshus d v s enklare tillfälliga bostäder. Även i de fall stugan bara används sommartid men har fått en mer permanent karaktär, t ex vinterbonad stuga och varmgarage, har detta inneburit att den fått en lägre värdering. Det är trots allt det enkla livet, ännu genomsyrat av den ursprungliga idén bakom denna folkrörelse som det blev att flytta ut till en egen stuga, som vi har tagit fasta på.

Det bör dock poängteras att det rör sig om en sammanhängande miljö som representerar en utveckling som pågått under en längre period. Vår bedömning omfattar därför hela tidsperioden, från det att de första stugorna börjar byggas strax före 1920 och fram till 1960-talets mitt då det i princip infördes byggstopp. Såväl äldre som yngre stugor har bedöms utifrån sin tids egenart. Viktiga kriterier vid bedömning och urval är alltså om stugan är byggd i en tidstypisk stil och har bevarats på ett ursprungligt sätt. Det räcker alltså inte att stugan är gammal om den senare har byggts om så att de typiska dragen har suddats ut eller förvanskats. Men givetvis spelar även en hög ålder in vid bedömningen av stugornas kulturhistoriska värde. Dateringen av stugorna är dock ibland osäker eftersom säkra uppgifter om årtal är ovanliga när det gäller dessa stugor.

Något annat som kan motivera ett högt kulturhistoriskt värde är om stugan är säregen till sin utformning eller har en speciell historia som kan ha ett allmänt intresse. Även miljön kring stugan, dvs tillhörande uthus och även själva tomten, har ibland påverkat bedömningen. I de flesta fall har stugan kompletterats med vedbod, ett utedass och en jordkällare och en komplett miljö har mer att berätta om "stuglivet" än en enstaka stuga.

Man kan dela in Nydalasjöns stugområde i tre delområden.

- 1 Den nordöstra delen, från Nydalabadet och campingplatsen (First Camp) och söderut. Detta är det äldsta området med stugor uppförda från 1918 och framåt till 1940-talet. Här finns idag 16 stugor. Av dessa har 9 st klassats som klass I och 8 st klass II.
- 2 Den sydöstra delen, från Kärleksviken till sjöns sydspets. Stugorna är uppförda under 1920-1930- och 1940-talen. Här finns 19 stugor, varav 10 st klass I, 4 st klass II, 3 st klass III samt 1 st oklassad (KFUM)
- 3 Sjöns västra del, från äventyrslekplatsen till Kinabron. Stugor uppförda under perioden 1930-1960 (undantaget Filterstugan som är äldre). Här finns 29 stugor, varav 6 st klass I, 10 st klass II, 7 st klass II och 6 st är oklassade (permanentbostäder).

Fritidshus har sedan länge varit en viktig del i svenskars fritid. Till en början var det bara den välbärgade borgarklassen men i och med införandet av lagstadgad semester och allmän standardhöjning spriddes det också till vanligt folk. Borgarnas villor och träslott fick dock ofta tjäna som förebild även om den egna stugan bara blev en ytterst liten och oansenlig kopia. Det fanns också politiska incitament för att främja byggandet av nya fritidshus och därmed underlätta för människor att vistas ute i naturen.

Nydala är Umeås äldsta och bäst bevarade områden med sommarstugebebyggelse. Stugorna representerar folkhemmet och en tid då samhället utvecklades så att vanligt folk fick råd att ha semester. De är därmed ett minnesmärke över en mycket viktig epok i 1900-talets socialhistoria. Att tomterna i de flesta fall arrenderades har hållit tillbaka en utveckling som på många andra håll resulterat i att stugområden helt förvandlats till permanentbebyggelse. I Nydala har den gamla stugmiljön fortfarande bibehållit en genuin karaktär som är värdefull att bevara.

Stugorna upplevs av de flesta som en tillgång. Flertalet tycker att stugorna är pittoreska, man uppskattar snickarglädjen och de välhållna bryggorna, blomsterprakten och att tomterna är välskötta.

De står inte i vägen för tillgängligheten och att stugorna ligger där och är bebodda bidrar också till att området upplevs som tryggare.

Det innebär att stugor som blivit alltför gediget renoverade har fått en lägre värdering. Stugor som nybyggs eller ombyggs helt för permanentboende har inte alls värderats eller klassats.

SYNPUNKTER PÅ AKTUELLA FÖRSLAG

ALT 1. - Troligen det mest fördelaktiga alternativet.

Att kommunen som ägare behåller kontrollen över hela området innebär den säkraste möjligheten att styra utvecklingen av området som helhet i en viss riktning. Ett fattat beslut om bevarande bör vara en garanti för ett långsiktigt bevarande. Dessutom finns en möjlighet till påverkan från allmänheten vilket är till stugornas fördel (åtminstone som opinionen är idag).

Med kommunen som hyresvärd finns möjlighet att välja mellan olika uthyrningsformer – privatpersoner, föreningar eller entreprenör/företag. Vilken av dessa som är bäst ur bevarandesynpunkt är svårt att bedöma. Viktigast är nog att nyttjandet regleras på ett tydligt sätt. Krav på förbättringsåtgärder, t ex ur sanitets- och säkerhetsaspekt kan dock uppstå vid samtliga uthyrningsformer men är mest sannolikt om man väljer att hyra ut till föreningar eller låter företag driva uthyrning ex.vis som vandrarhem. En varsam renovering av interiörer och t ex installation av toaletter i vissa stugor är dock tänkbart.

ALT 2. - Ett möjligt alternativ förutsatt att tydliga förbehåll införs

Privat ägande medför ofta att brukaren/ägaren känner sig mer engagemang och lägger mer tid och omsorg på vård och underhåll, dock gäller det väl i första hand på den egna stugan och tomten men även området som sådant. Å andra sidan handlar det ofta om att förbättra och modernisera så det är inte heller någon garanti för att stugorna blir kvar i ursprungligt skick.

ALT 3 Knappast aktuellt.

En ändring av detaljplanen till bostadsändamål utan förbehåll kommer osvikligt att leda till att stugorna inom en snar framtid ersätts med villor.

Slutsats:

Både alt 1 och alt 2 är tänkbara med viss övervikt mot alt 1. I båda fallen gäller dock att mycket starka regler måste införas mot rivning eller förvanskning. Med en tydlig reglering som respekteras på alla nivåer skulle detta bli en

kulturmiljö som man stolt visar upp utåt. Om byggnaderna behandlas varsamt finns kanske möjlighet till statligt byggnadsvårdsbidrag, sådant kan utgå såväl till kommun som till privatpersoner och hanteras av länsstyrelsen.

Att utreda:

- Bestämmelser som är tillämpliga för bevarande?
- Vad ryms inom q och Q?
- Jfr andra kulturmiljöer, kyrkstäder mm.
- Bestämmelser som kan försvåra eller påverka bevarandet negativt?
- Möjligheter till statliga byggnadsvårdsbidrag ?

Västerbottens Museum
Maria Löfgren
2009

